

Emlékezzünk régiekről!

Irta: **Falk Miksa.**

Azon beszéd, melyet Tisza Kálmán miniszterelnök úr szeptember hó elején nagyváradi választóihoz intézett, méltó föltűnést okozott nem csak a szónok személyiségénél, hanem a beszéd jelentőségénél fogva is. Napokon át e beszéd képezte a hirlapi vitatkozások majdnem egyedüli tárgyát. Legélénkebben vitatta meg a sajtó azon részt, mely őt közvetlenül érdekli, tudniillik: azokat a rendkívüli intézkedéseket, a melyek egész általánosságban kilátásba helyezettek, s a melyekben főleg az ellenzék, dacára a részletes ismeret teljes hiányának, a sajtószabadság megszorítását akarta látni. Ha más valaki magát illetékesnek tartja t á m a d á s t intézni oly intézkedések ellen, a melyeket részletesen nem ismer, én, ki szintén nem ismerem, azért még sem tartom magamat illetékesnek azoknak védelmezésére, de mint oly embernek, ki három évtizeden túl működik egyszerű napszámosként a napisajtó terén, talán szabad lesz elmondanom egyet-mást, a mi ez alkalommal eszembe jut és feleleveníteni egynémely reminiscentiát, mely a fiatalabb írói nemzedékre nézve talán némileg tanulságos is lehet.

* * *

Mióta én a hirlapirodalom terén foglalkozom, a sajtószabadság három pházison ment keresztül. Az első a Bach-korszaké volt. Akkor fennen hirdették ugyan a sajtószabadság elvét, és mintegy büszkélkedve kürtölték ki, hogy a «censura*el van törölve.» Volt is sajtótörvény a papiron, mely azonban soha sem alkalmaztatott. Én legalább sajtóperre az akkori időből nem emlékezem — de a papiron álló birói eljárás mellett volt más valami, a mi az «administratív rendszabály» ártatlan nevét viselte. Ez abban állott, hogy nem a bíróságnak, hanem a politikai hatóságnak jogában állott, ha neki valamely lapnak magatartása nem tetszett, minden további indokolás, vagy egyes concret eset megjelölése nélkül az illető lapot «meginteni», azután rövidebb vagy hosszabb idő múlva ezt a megintést ismételni és ha ugyancsak a politikai hatóság felfogása szerint a lap magatartása e második megintés dacára sem változott, magát a lapot néhány hétre, néhány hónapra, vagy akár néhány esztendőre is felfüggeszteni. Mikor ekként valamely lap ily megintéssel boldogított, annak kiadója természetesen odafutott a poli-

tikai hatósághoz, kérdezősködvén, vajjon mitévő legyen, hogy a megintés ismétlődése s az ez ismételt megintést követő felfüggesztés ellen megóvhatta magát? Akkor neki a legnyájasabb arccal azt válaszolták, hogy erre nézve részletes utasítást adni bizony vajmi nehéz dolog, hogy a hatóság erre nem is kötelezhető, a szerkesztőnek a dolga arra vigyázni, hogy «illoyális» dolog az ő lapjában napvilágot ne lásson: de ha épen kívánja, különös grácia-képen meg fogják engedni egy rendőrségi hivatalnoknak, hogy a lapnak minden egyes számát a megjelenés előtt átnézze és abban előre megjelölje a kifogásolható helyeket, melyeknek eltávolítása aztán a megintés veszélyét is elhárítaná a laptól.

Más szavakkal ez censura volt in optima forma, csak azzal a különbséggel, hogy Metternich alatt ezt a censurát a hatóság mint ötlet megillető jogot nyíltan gyakorolta, Bach alatt pedig még mintegy kegyelmi tény gyanánt tüntették fel, a melyért az illető lap még köszönettel is tartozik, mint olyasmiért, a mire a hatóság kötelezve nincs és a mit csak jóakaratból tesz. Az én kedves Kemény Zsiga barátom, mikor a «Pesti Napló» szerkesztését átvette, természetesen borzadt e gráciától: a maga naiv kedélyével arra számított, hogy az a tisztességéret, mely ő benne megvolt, a hatóságban is meglesz és a maga részéről legnagyobb óvatossággal szerkesztvén a maga lapját, de a censurának azt alá nem vetvén, lehetetlennek tartotta, hogy ezt a lapot, mely oly mérsékelt, oly higgadt, oly jóakaró hangon irt és másfelől az országnak nem csak legtekintélyesebb, hanem úgyszólván egyetlen nagyobb politikai közlönye volt, lehetetlennek tartotta, mondom, hogy ezt a lapot a hatóság felfüggeszteni merné. Csalódott! Megkapta az első megintést, a mire még óvatosabb lett, a nélkül természetesen, hogy a lap hazafias szellemén változtatott volna.

Pedig épen ez a szellem volt az, a mi az akkori hatalmasakat genirozta.

Megkapta erre a második megintést. Most amúgy is gyöngéd kezére felhúzta a bársony keztyűt és még jobban suaviter lett in modo, de az osztrák önkényuralom uszályhordójává nem aljasította le magát. Akkor azután megtörtént az, a mit ő lehetetlennek tartott volt, tudniillik a lapot felfüggesztették, már nem emlékezem határozottan, hat hétre, vagy két hónapra, és erre azután Zsiga barátom is beadta a derekát, és alávetette magát a censurának, miután nem volt egyéb választása, mint vagy ezt tenni, vagy pedig végkép lemondani a lap folytatásáról és így megfosztani a magyar embert még attól az egyetlen olvasmánytól is, mely benne egy felől az alkotmányos érzületet, más felől a viszonyok jobbra fordulásába vetett reményt fenntartani képes volt. Mikor ezen elhatározását velem közölte, — én akkor Bécsben laktam és a «Pesti Napló» vezércikk-írója voltam, — arra kértem őtet, hogy időről-időre küldje be nékem a rendőrség törzéseivel ellátott kefelevonatokat, hogy némileg tájékozhasam magamat arra nézve, vajjon mit szabad még írni, mit nem. Ő ebbeli kívánatomat teljesítette, és ha majd valaki

az akkori kornak történetét meg fogná írni, ezen kefelevonatok, melyeknek egy része még most is birtokomban van, e tekintetben igen érdekes adalékot szolgáltatnának. Nem akarom tulságos mértékben igénybe venni az olvasók türelmét, de hogy a mai kor fiának némi fogalma legyen az akkori állapotokról és azokról a rendkívüli nehézségekről, a melyek közt nekünk akkor hírlapírói pályánkat meg kellett futnunk, legyen szabad e rendőrségi törlésekből legalább egynéhányat megemlítenem.

Kiragadok egy pár hasábot az 1859-ik évnek július havából. Ott találok a következő ujdonságot: «E hó 4-ikén egy osztrák parlamentair jött két dzsidás kíséretében a francia főhadi-szállásra. Az említett parlamentair Ferenc József császár önkezüleg irt levelét hozta.» Ez kitöröltetett és plajbászszal mellé van írva: «Bitte es zu beseitigen.» Ugyanazon hasábon van egy másik hir: «Napoleon császárnak bemutatnak egy zuávot, ki egy osztrák zászlót elfoglalt, miután előbb a zászló-tartót és az ezred ezredesét lelőtte.» E szavak: «és az ezred ezredesét» ki vannak huzva azzal a megjegyzéssel: «Bitte wegzulassen.» Tehát magában a tényben, hogy egy osztrák zászlót a franciák elfoglaltak, a rendőrség semmi kifogásolni valót nem talált, hanem igen is abban, hogy az illető zuáv nem csak a zászló-tartót, hanem az ezredesét is lelőtte, holott minden szabályszerűen szervezett agyvelő gondolkozása szerint az ezredesnek csak dicsőségére válhatott az, hogy a zászlót el nem hagyta, és e bátorságáért életével lakolt. A külföldi rovat a következő szavakkal kezdődött: «Mialatt a fegyvernyugvás megkötöttet a nélkül, hogy ezen ténynél Piemontról említés tétetett volna; a római tartományokban csodálatos dolgok vannak készülöben.» Ez ki van húzva és melléje téve «Wegzulassen.» E bevezető szavak után következett a római tartományokban készülö dolgok részletes elősorolása. Ez ellen nem történt kifogás; hanem hogy miért kellett azután kimaradni ama semmit sem mondó bevezető soroknak, arról nekem még ma sincs sejtelmem. — A francia császárné anyjáról, Montijo grófnéról, az mondatik, hogy: «az Orsini-merényletig nem bírta veje, Napoleon császár kegyét, de ezen esemény óta és azon nagy szeretetnél fogva, melyet a császárné akkori bátorságteljes magaviseletével a népnél kivivott, anyja ismét kegybe jött.» Töröltetett azzal a megjegyzéssel: «Dieses bitte wegzulassen.» Más helyen egy porosz lap után közöltetnek némely hírek állítólagos viszálykodásokról, melyek Napoleon Lajos császár és Victor Emanuel király közt támadtak volna. Az egész cikkecske töröltetett: «Hat unbedingt wegzubleiben.» — Ugyanezen számban a hivatalos, mondd: hivatalos «Prager Zeitung» egy közleménye szóról-szóra van lefordítva ezzel az egyszerű bevezetéssel: «A hivatalos «Prager Zeitung» következő tudósítása némi világot vet a napi eseményekre.» Az egész közlemény töröltetett: «Bitte für heute es zu beseitigen, es könnte übelgenommen werden.» — Én magam a július 13-iki számba vezércikket irtam, mely tele volt malitiával, melyet azonban, miért, miért nem, a rendőrség keresztül bocsátott öt apró szócska kivéte-

lével. A cikk bevezetése ugyanis így szólott: «A ki előtt azon különféle nagy részben ellenkező várakozások — egy felől aggodalmak, más felől remények — ismereteselek, mik a mostani háboruhoz köttettek, annak könnyü megítélni azon benyomást is, melyet a legujabb események: a fegyverszünet és a mi azt követte, a különféle körökben tehettek.» Az olvasó kétségkívül azt gondolja, hogy a rendőrségi törlés áldozatául azok a szavak estek, melyek az osztrák-francia-olasz háboruhoz kötött reményekre vonatkoznak, világos lévén, hogy ez alatt főleg Magyarországnak abbéli reménye volt értve, miszerint az absolutisticus Austriát odalent jól el fogják páholni és hogy ily vereség után Magyarország irányában Bécsben engedékenyebbek lesznek. Nem! Az említett szavaknak eme jelentőségéről a rendőrségnek — úgy látszik — még sejtelve sem volt, hanem kitörülte e szavakat: «és a mi azt követte.» Miért tette ezt? Sokáig törtem rajta a fejemet, törje kérem a tisztelt olvasó is a magáét, meglehet, hogy nálamnál szerencsésebb lesz, de én mind ez óráig nem birtam rájönni a törlés okára.

Elég lesz ebből ennyi, annak bebizonyítására, hogy van egy oly állapot, mely még a legszigorubb törvénynél is rosszabb, tudniillik: a törvény-nélküliség. Nem is küldtettem fel magamnak sokáig ezeket a törléseket, mert egyáltalában nem tudtam magamat szerintök tájékozni, hanem ellenkezőleg arra a meggyőződésre jutottam, hogy ezekben a törlésekben sem ilyen, sem amolyan rendszer nincs, hanem csak egy van benne: ostobaság! Midőn egyszer erre nézve tisztában voltam, a követendő út is világosan állott előttem. Soha sem neveztem meg többé egyenesen azt a személyt, vagy azt a tárgyat vagy azt az országot a melyről szólni akartam, hanem más név előre bocsátása mellett elmondtam az elmondandókat és legnagyobb örömömre azt tapasztaltam, hogy az olvasó közönség tökéletesen megértett és alattomban nem csak annak örvendett, hogy az igazságot megmondtam, hanem annak is, hogy a rendőrséget minden nap felültettem. Ezek az akkori rendőrtisztek egyébiránt talán nem is voltak valamennyien oly korlátolt eszüek, hogy keresztül ne láttak volna a szítán; hanem mint tősgyökeres burocraták csak saját felelősségükre gondoltak. Ha én Dániáról és Schlesvig-Holsteinről, az amerikai Egyesült-Államok éjszaki és déli tartományairól szóltam, az az osztrák burocrata, ha kérdőre vonták, bátran mondhatta főnökének, hogy ezekhez a dolgokhoz neki nincs köze, s hogy a neki adott utasításban nem foglaltatik az, hogy akár Dánia, akár Schlesvig, akár az éjszaki, akár a déli Egyesült-Államok mellett neki állást kell foglalnia; azért pedig ő nincs fizetve, hogy a sorok közt olvasson és azon törje a fejét, vajjon egy teljesen ártatlan passus alatt mit érthetne a kevésbé ártatlan olvasó. Így tehát még e valóban borzasztó törvénynélküli állapot mellett is lehetett irni, hanem persze csak tollal és nem a mint most néha-néha megtörténik: — bunkóval. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy ez valami irigylendő állapot volna és hogy hálával tartoznánk az Úristennek és a kormánynak bármely rossz

sajtó-törvényért is, mert hiszen volt idő, midőn semmiféle törvény nem volt, hanem csak azt akartam kimutatni, hogy mi öregebbek alios vidimus ventos és így nem egykönnyen szoktunk megijedni, ha nekünk a sajtószabadság veszélyeztetéséről beszélnek.

Következett aztán a sajtószabadság azon második stádiuma, melyet nekem át kellett élnem és melyet Schmerling lovag inaugurált. Ő az előleges censurát, a mely pedig, miként a mon-dottakból látható, mintegy kegyelmet képezett a lapokra nézve, — megszüntetvén, kijelentette, hogy a sajtó kizárólag a törvény alá helyeztetik. Milyen volt ez a törvény, annak részletes kimutatása nagyon messzire vezetne, csak annyit mondok róla, hogy az engem mindig Talleyrand eme mondására emlékeztetett: adjatok nekem két sort a legbecsületesebb ember leveléből és én egy kis magya-rázat mellett a levél íróját az akasztófára viszem. A Schmerling-féle sajtótörvény alapján a legártatlanabb ujdonságért annak szer-zőjét akármilyen súlyos büntetésre lehetett elítélni. Egy ilyen törvény már magában véve is baj és majdnem rosszabb mint a törvény teljes hiánya, mert alkalmat szolgáltat törvénytelen cselekedetekre a törvényesség köpenyét borítani. E bajt csak egy dolog enyhíthette volna némileg, tudniillik az, ha a politikai sajtóperekben esküdtszék ítél, mert ez az intézmény mégis némi kilátást nyújtott volna arra, hogy a törvény magyarázatánál a legtöbb esetben az igazság még sem fog arcul csapatni. Ezt Schmerling lovag igen jól tudta és ámbár ő 10 évvel előbb mint igazságügyminiszter a liberálist ját-szotta, 1861-ben államminiszterré kinevezetvén, arról, hogy politikai sajtóperekben a jury ítéljen, hallani sem akart, azt állítván, hogy a független bírák jellemében is megvan minden megkívántató garancia. Milyen volt ez a garancia, ezt is sajnosan tapasztalni volt alkalmam. Én 1850 óta szolgáltam a nagy bécsi takarékpénztárnál, melynek Schmerling lovag elnöke volt. Tíz éven át, azaz, a mióta Schwarzenberg Bódog hg miniszterelnök őt a kabinetből kiakolbólította, ő excellentiája a malcontentusok közé tartozott — és ő malcontentus volt mindaddig, míg nem nevezték ki ismét miniszternek — ez első tíz év alatt, mondom, köztünk a legjobb viszony volt, sőt még én voltam az, a ki közvetítette Széchényi István gróf és Schmerling lovag találkozását a döblingi tébolydában; de midőn — mit talán más alkalommal fogok behozonyítani — e nagyon középszerű állam-férfit mindenható miniszterré kineveztetett, e viszony megváltozott. 1861. kezdetén az új államminiszter nagy estélyt adott, melyen az én hivatalbeli közvetlen főnököm is jelen volt. Schmerling ur félrevonta ezt az igazgatót s fél óráig magyarázta neki, hogy én milyen fel-forgató irányt követek, meghagyván neki, hogy engem ő excellen-tiája nevében megintsen és figyelmeztessen, hogy ha ez irányt meg-nem változtatom, abból nagy baj lesz. Midőn a miniszter ez üze-netét átvettem, röviden kijelentettem, hogy mint takarékpénztári titkár Schmerling lovag elnöknek parancsait elfogadom és teljesítem, de mint írónak nekem az államminiszterhez semmi közöm nincs; én a törvény határain belül igyekszem maradni, ha pedig elég sze-

rencsétlen volnék e határokon túl lépni, tessék engem a bíróság elé állítani. Nem is kellett sokáig várakoznom e kívánatom teljesítésére. Én akkor a bécsi «Wanderer» számára irtam vezércikkeket és egy alkalommal élesen, azaz oly módon, melyet akkor élesnek neveztek, de a mely ma nevetségesen szelidnek tűnnék fel, kikeltem a pestmegyei adminisztrátor kineveztetése ellen. Egyszer épen ebédnél ülven, kapok ismeretlen kéztől egy cédulát, melyre e szavak voltak írva: ma délután öt órakor a rendőrség házmotozást fog tartani a «Wanderer» szerkesztőségében és ott a pestmegyei adminisztrátorra vonatkozó cikknek kéziratát fogja keresni. E cédulát rögtön elküldtem a «Wanderer» szerkesztőjének, Grosz Mórícnak, a ki természetesen a nyomdába sietett, az apró darabokra nyirbált kéziratot összeszedte és megsemmisítette, szerencsétlenségre ott felejtven, vagy észre nem vevén annak egy kicsi darabocskáját, mely mindössze két vagy három sort tartalmazott. Öt órakor a rendőrség kiküldöttjei megjelentek, a házmotozás megtörtént és máris re infecta el akartak távozni, midőn egyik rendőr észreveszi az említett kis papírszeletet és azt olvasni kezdven, ráismer, hogy az az incriminált cikkhez tartozik. Megjegyzem, hogy e papírszeleten nem volt az én kezem írása, mert nekem már Bécsben is szokásom volt. cikkeimet diktálni és e végre rendes irnokot tartottam, egy cs. kir. diurnistát, ki délelőtt valamely hivatalban aktákat másolt, délutánonként pedig én nálam az én ugynevezett forradalmi cikkeimet irta. A «Wanderer» szerkesztője, ki különben is minden tekintetben lovagias ember volt, tudomással bírván arról, hogy a lefoglalt papíron nem az én kezem írása található, a vizsgáló bíró előtt határozottan megtagadta a cikk szerzőjének megnevezését és az egész felelősséget magára vette. Mind a ketten, én is ő is, azt gondoltuk, hogy így legalább nekem bajom nem lesz. Én a szerkesztőnek emez áldozatát el nem fogadtam volna, ha az osztrák sajtótörvény is a fokozatos felelősséget állapította volna meg úgy, hogy ha a szerkesztő a cikk szerzőjét megnevezi, csak az utóbbi vonatik kérdőre, a szerkesztő pedig nem. De ott egészen másképen állott a dolog. Ott a kiadó, szerkesztő, szerző, sőt még a lap terjesztője is mindannyian felelősök és így a szerkesztőn semmit sem segített volna az, ha vele együtt engemet is felelősségre vonnak. Nagy csodálkozásomra egy pár nap múlva engem is megidéznek a vizsgáló bíró elé — ha jól emlékszem Heisz volt a neve — ki azt a kérdést intézte hozzám: vajjon az incriminált cikknek én vagyok-e szerzője? Meglehet, hogy az imént mondottaknál fogva nem cselekedtem okosan, de ama pillanatban gyávaságnak tartottam volna hazudni és így határozott igennel feleltem. Erre a vizsgáló bíró kezét nyujt e szavakkal: «tudtam, hogy ön bátor ember és hogy önnel szemben nem szükséges az igazság kiderítése végett, holmi apró fortélyokhoz folyamodni . . .» E szavakat akkor rögtön figyelembe sem vettem, de megértettem azokat a tárgyalás előtti napon, midőn az akták közt, a kéziratnak megtalált darabjához ragasztva az en irnokomnak ő általa sajátkezüleg irt lacimét megpillantottam.

A dolog ugyanis, a következő módon történt. Egyszer, midőn a hivatalból hazajövök, nóm azt mondja nekem, hogy egy öregasszony kereste Mayer diurnistát, a ki nálam irni szokott, arra akarván őt kérni, legyen szives neki — annak az ismeretlen öreg asszonynak — egy bizonyos folyamodványt megírni, melyet ő valamelyik hatósághoz beadandó volt. Midőn nóm erre azt viszonzta, hogy Mayer csak délután szokott hozzánk jönni, az öreg asszony azt felelte, hogy ő meg szolgálatban áll és délután nem szabadulhat hazulról, tehát kéri Mayer urat, legyen szives neki adresszejét fölírni, ő — az asszony — majd másnap reggel fog érte eljönni. Dictum, factum. Én semmi rosszat nem gyanítva, a diurnistával fölirattam lakeimét, az öreg asszony másnap déltt eljött érte s én e magában véveteljesen jelentéktelen dolgot régen elfelejtettem volt, midőn — a mint mondom — ezt az adressze-t megtaláltam az ellenem folytatott peraktái közt, melyek a tárgyalás előtti napon a vádlott által való megtekintés végett az ugynevezett «védők szobájában» kitétetek. Akkor tüstént világossá lett előttem, miszerint amaz asszonyt a rendőrség küldte hozzám, hogy irnokom irását, mely az adresszén látható volt, összehasonlította a cikk kéziratának irásával és így képes volt constatálni, hogy azt a cikket csakugyan az én irnokom írta, tehát a cikk szerzője én vagyok. Ha én a szerzőséget tagadom, ezen az uton rám bizonyították volna, hogy hazudtam. Erre vonatkoztak a vizsgálóbírónak előbb említett elismerő szavai. Ugyan kérem, mit tetszik mondani a sajtószabadság ezen neméhez? Egy pár hét múlva a végtárgyalás megtartatott. A vádlottak padján ült Seyfried lovag, mint a «Wanderer»-nek (habár csak névleg) felelős szerkesztője, azután Grosz Móric mint annak valódi szerkesztője, azután én, mint a cikk szerzője, a nyomdász pedig csakis betegsége következtében lett a megjelenéstől fölmentve. A tárgyalás részleteiről nem akarok szólni, de igenis a bíróság összeállításáról. Annak elnöke Schwarz tanácsos volt, kinek határtalan ambícióját, rendjelés-cim-vágyát mindenki ismerte. Az egyik votáns Exéli főtörvényszéki bíró volt, a kit a bécsi törvényszékhez beosztottak, mert ő a magyarországi események következtében elvesztette azt az állást, melyet előbb — ha jól emlékezem Sopronban — elfoglalt volt. Ez ember szive mélyéből gyűlölte a magyarokat már akkor is, mikor itt volt és még inkább, mikor innen kiszorított, és hogy e két uri emberrel szemben, kiknek elfogultságáról senki sem kételkedhetett, a részrehajlatlanságnak látszatát megmentsék, a bíróság harmadik tagjául Wagner Camillo tanácsos küldetett ki, a ki a liberalismus hírében állott. Államügyész akkor Limbacher ur volt, a ki még jelenleg is a bécsi birodalmi tanácsban a klerikális pártnak egyik vezére, de ő épen akkor a büntető törvény kidolgozása végett az igazságügyi miniszteriumhoz volt beosztva és így az én sajtóperemben Wögerer Henrik tanácsos által helyettesítették őtet. Wögerer ur azelőtt szintén Magyarországon volt törvényszéki bíró és ugyancsak a magyarországi események következtében állását veszítvén, Bécsben újabb alkalmazásra várt. Hanem ebben az emberben

Schmerling ur csakugyan csalatkozott. Wögerer ur, a kihez engem később valódi barátság kötelékei fűztek, már akkor is őszinte barátja volt a magyaroknak, itt az országban nyelvünket tökéletesen megtanulta oly annyira, hogy Szalay történetét németre fordíthatta, mely fordításból néhány kötet meg is jelent. Milyen furcsák az élet utjai. Ezt a fordítást én ajánlottam föl Eötvös bárónak, a ki azt a Szalay család javára kiadatta és én revideáltam ezen munkáját ugyanazon férfiunak, a ki sajtóperemben mint közvádoló állott velem szemben. Hanem nem is erőltette meg magát ebben a perben, csak annyit tett, a mennyit tenni kötelességszerűen kénytelen volt, és mikor reám ki volt mondva a «vétkes» és az államügyész a büntetés nemére és mértékére javaslattételre lett felszólítva, Wögerer nemes egyszerűséggel kijelentette, hogy ő csak az elv érdekében kívánta az én elítéltetésemet, de büntetési indítványt nem tesz, ezt teljesen a bíróságra bizván. A három bíró visszavonult s miként utólag a leghitelesebb forrásból értesültem, a következő módon szavaztak: az én Exéli uram mint első szavazó, két évi súlyos börtönt, minden héten egy bójtnapot és a tudori rang elvesztését indítványozta. Wagner Kamillo ennek ellenében két havi egyszerű fogságot minden súlyosítás nélkül proponált; utóvégre elfogadtatott mint középut, Schwarz elnök indítványa, mely hat havi börtönre, havonkint egy bójtnappal és a tudori rang elvesztésére szolt. És ezt az ítéletet felebbeztem a főtörvényszékhez, megvallom a siker legkisebb reménye nélkül. Miért voltam oly reménytelen? Elmondom, mert a legeredetibb és legjellemzőbb az egész dologban. Még mielőtt a végtárgyalás megtartatott volna, Kemény Zsigától kaptam egy levelet, mely még most is birtokomban van; ebben ő elbeszéli nekem, hogy Zsedényi Ede, a ki mint conservativ ember, a bécsi hivatalos körökben persona gratissima volt, lejött Pestre és a casinóban Deák Ferenczel és Kemény Zsigával találkozván, itt természetesen az én sajtóperemről kezdtek beszélni. Erre Zsedényi nekik határozottan kijelentette, hogy hiába való minden lépés, melyet tennénk, mert magállapított dolog az, hogy engem az első instantia 6 havi börtönre, havonként egy napi bójtöléssel és a tudori rang elvesztésére fog elítélni, hogy a 2-ik instantia ezt az ítéletet egész terjedelmében egyszerűen meg fogja erősíteni, hogy azután az ugynevezett «rendkívüli revisió» útján az acták a legfőbb törvényszék elé fognak kerülni, mely a 6 hónapot 3-ra fogja leszállítani és a bójtölést elengedni. Ismétlem, hogy a mint a kezemben levő levél mutatja, Zsedényi ezt akkor beszélte, mikor még a végtárgyalás napja sem volt kitüzve és a mit ő a casinóban mondott, az szóról-szóra beteljesült. Az országos főtörvényszék megerősítette az első bíróság ítéletét, a legfőbb törvényszék pedig 3 hónapra szállította le a börtönbüntetést és a bójtölést elengedte. A tudori rang elvesztése az osztrák törvény szerint a börtönbüntetésre való elítéltetésnek következményét képezte és így a bécsi törvényszék erre vonatkozó értesítése leküldetett a budapesti egyetemhez, mely engem annak idején tudorrá graduált volt. És itt há-

lásan meg kell említenem, hogy az akkori rector magnificus, a ki nem volt más, mint Pauler Tivadar, jelenlegi igazságügyminister, emez értesítést válasz nélkül egyszerűen félretette, kijelentvén, hogy ő nem ismer oly magyar törvényt, mely ez esetben bárkinek is a tudorok sorából való kitörlését követelné. Erre talán azt fogják mondani, hogy ebben semmi sincs, hogy ez természetes dolog, és hogy mindenki ugyanezt tette volna. Pedig hát nem így van. Ma könnyű így beszélni; de akkor csakugyan bátorság kellett hozzá, a törvénytelenéssel szemben a törvényes álláspontot védeni, és Pauler Tivadar nem csekély személyes felelősséget vállalt magára, midőn a bécsi törvényszék átiratát teljesen mellőzte. Schmerling urnak volt annyi esze, hogy ezt a kérdést tovább nem bolygatta. És itt ismét kérdelem: mit szólnak t. olvasóim az olyan igazságszolgáltatáshoz, a mely négy napi végtárgyalást tartat ugyan, de már hetekkel előbb megállapították az ítéletet, akármilyen legyen is a végtárgyalás lefolyása.

Egyébiránt ezen egész sajtópert senkisémmel jellemezte jobban, mint a magyar jogászvilágnak egyik disze, Csemegi Károly, ki akkor egyszerű aradi ügyvéd és Pompéry János lapjának jogász-munkatársa volt. Szegény János barátom, ki mindig oly melegen érdeklődött az én ügyeim körül, kétségbeesett, midőn az én elítélte-tesemről értesült, és desperációjában Csemegihez fordult azon kérdéssel, hogy hát quid faciendum. Csemegi e kérdésre a következő levéllel felelt, melynek eredetijét Pompéry nekem átküldte:

Aradon, 1862. március 29-én.

Tisztelt barátom Uram!

Csak undorral lehet végig tekinteni azon törpe jelenségen, mely a Falkpernek elnyomított torz alakjában előttünk áll.

Nem tudja az ember, hogy a gyávaságot vagy gázságot apostrophálja-e inkább, mely itt a védők és a bíróság részéről a jogászt meglepi, s mit ily csodálatos harmoniában együtt csak Bécsben lehet találni.

Magyarország közjoga állott a bécsi Landesgericht előtt: és ezen Wiedenfeld (ez volt az én védőm) nem birt bátorsággal a törvényszéknek fülébe dörgegni, hogy itt nem egy osztrák paragraphus értelmezéséről, nem egy hirlapi cikk élesebb vagy gyöngébb szavainak tépeléséről, egy mondat hegyezéséről van szó: itt Magyarország joga — vagy ha úgy tetszik — jogfelfogása áll szemközt a bécsi felfogással. Itt törvények, régi szent törvények; itt egy eredményben és viszontagságban nagy történet; itt a múlt és jövő szövetkezve állanak s nyilatkoznak; s az ítélet, mely a bűnöst állapítja meg, a magyar közjog, a törvény felett törpálcát, és egy ország fölé nehezedik a birói ítélet súlyával mely ennek ellenében törvénykönyvét nyitja fel s az ítéletet nem törvényei reproductiójának, hanem megtámadásának fogja tekinteni.

Nem volt a védők egyikének sem bátorsága a kivételes törvényeket a jog szempontjából tárgyalni; s még azon bátorsággal sem birtak, hogy a Curianak óvását helyezték volna a vád sophismái ellen; holott itt az ország legfelsőbb birósági tekintélyére támaszkodva utasíthatták volna vissza az egyoldalú ellenséges fejtegetéseket.

És ezen elnök, ez nem tartózkodott a vádat Magyarországra magára kiterjeszteni, ő adta a példát, hogy itt Magyarország szempontjából lehet csak a kérdést tárgyalni miután ő mondá három ízben az Unbotmässigkeit

Ungar ns nagyjelenlőségü igéjét ; és a védők gyávak voltak, a mutatott irányt nem követni. s az elnököt, épen az ő kifakadásai következtében azon t érre szorítani, hová ő ment először, s honnan az egész vádeset más villágításban tünt volna fel.

Szóval, nyomorultnak tartom az egész tárgyalást. sőt szégyenpir fut át arcomon, ha ennyi szemtelenséget büntetlenül, visszautasítatlanul dölyfösködni tapasztalatok de most már késő, e tárgyról irni nem lehet s Falkon a törvény utján nem lehet segíteni. Ő elítéltetett volna, ha angolok védik is, mert ő benne Magyarországot akarák elítélni. s a főtörvényszék ép azon szellemet képviseli, mely Schwartz urat elnökké tette. A tárgyat megsemmisíteni lehetett. s ez köteleesség volt, de a bécsi felfogást ép oly kevésbé lehet megváltoztatni, mint North idejében az angol rögeszmét Amerika ellenében. Falkon csak amnestia segíthet.

Mint mondtam, e tárgyról most nem lehet irni; mert bármily gyöngéden bánnék vele az ember, hacsak a Landesgerichtet meg nem dicséri, épen azon bünbe, vagy inkább azon kelepchébe esik, melybe Falk.

Le siècle des cent jours, mondá Lainé, mi annyit jelent, hogy: nagypén-tek van.

A jövő hó elején Pesten leszek, s ezen időt alkalmul fogom használni becses levelében érintett tárgyak iránti értekezésre. Ki is mindig maradok

őszinte barátja :

Csemegi.

Már nagyon hosszadalmas lettem, de egyet még is meg kell emlitenem, mert ez is jellemző az akori sajtószabadságra nézve. Mielőtt a börtönbe vándoroltam, titkári minőségemben elmentem Schmerling lovaghoz, mint a takarékpénztár elnökéhez és kérdeztem, vajjon a fogság idejére kérjek-e a takarékpénztár igazgatóságától szabadságoltatást. Ő excellenciája erre azt felelte: ha ön három havi börtönre el van ítélve, a takarékpénztár igazgatósága csak nem mondhatja, hogy Önnek nem szabad oda bemenni, így tehát ne tegyen semmit, én majd rendbe hozom a dolgot.

El is hivatta rögtön közvetlen főnökömet, meghagyván neki, hogy az én távollétem egyszerűen ignoráltassék. Midőn azután 10 hét múlva a börtönből kiszabadultam — Ő felsége a 3 hónapból 2 hetet elengedni kegyeskedett — ismét elmentem Schmerling urhoz, jelentvén magamat mint berukkoltat, a mire ő excellenciája atyai hangon azt mondta nekem: «látja én előre megintettem, de nem hallgatott rám; sajnálom, hogy így kellett eljárnom, de remélem, hogy ez önnek tanulság lesz a jövőre nézve.» Erre én kellő tisztelettel és nyugodtan azt válaszoltam: excellentiád eljárása semmi mentségre nem szorul; itt hatalmi kérdésről van szó; ön az erősebb és mint ilyen, hatalmával élt, szemben velem a gyöngébbel. Ha talán a hatalmi viszonyok valamikor másképen fordulnának, nem állok jót érte, hogy a hatalom akkori birtokosai nem fognák-e ugyanezt tenni politikai ellenfeikkel, de ami engemet illet, én más szellemben nem irhatok, mint a milyenben eddig irtam, akár mi legyen is a következése.» Erre Schmerling urnak eddig oly nyájas arckifejezése rögtön megváltozott és ő igen hideg és merev hangon csak annyit mondott: «Ha így van, sajnálom!» És midőn ezután arra figyelmeztettem őt, hogy a takarékpénztár igazgatóságá-

nak sok tagja nem helyesli azt, hogy én úgy szónélkül 10 hétig távol maradtam a hivatalból, és hogy ötöt mint elnököt a legközelebbi ülésben ez iránt interpellálni fogják, ő excellentiája ingerülten felelt: «Engem? Mi közöm nekem az egész dologhoz?» «De hiszen megkérdeztem excellentiádat, vajjon tegyék-e jelentést az igazgatósághoz és kérjek-e tőle szabadságot?» «Nos, igenis» — az volt a válasz — «én meg azt mondtam rá, hogy az igazgatóság csak nem tagadhatja meg önnek kiadatását, ha a bíróság elcsukatását elrendeli. Többet én nem tettem.»

A legközelebbi igazgatósági ülésen az ügy csakugyan szóba jött. Voltak olyanok, a kik azt mondták, hogy én diffamáló dolgot nem tettem, hogy ez az egész ügy nem tartozik a takarékpénztárra és a napi rendre való áttérését proponálták; mások, nevezetesen Schmerling ur személyes barátai, arra hivatkoztak, hogy a szolgálati szabályzatban van egy passus, a mely azt mondja; hogy a ki büntett miatt elítéltetik, az elbocsájtandó, és miután ama szabályzat politikai és nem politikai büntettek közt különbséget nem tesz, elbocsáttatásomat indítványozták. Nota bene: majdnem 15 évi szolgálat után, mely alatt minden esztendőben egy-két dicsérő decretumot kaptam az igazgatóságtól. Schmerling ur egy szót sem szólott, mely által legalább azt a gyanút elhárította volna magától, mintha ő egyik politikai ellenfelét anyagi existenciájában akarná megsemmisíteni, hanem szavazásra bocsátotta a kérdést. Az elbocsátás mellett volt 7 szavazat; ellene szintén 7 szavazat állott; és még csak egy szavazó volt hátra, Jägermayer vászonkereskedő, a kinek híres boltját a Grabenen olvasóim közül bizonyosan sokan ismerik. Ez az ur azt mondá: «Mielőtt szavazatomat adnám, egy kérdést kell tennem. Igaz-e az, hogy ennek az embernek 8 gyermeke van?» Azt felelték neki, hogy igaz, «No hát — mondá Jägermayer — én ezt az urat személyesen nem ismerem, de tudom, hogy ő becstelenítő cselekvényt nem követett el, és hogy én valakit, aki 15 évig dicséretesen szolgált intézetünket és a kinek nyolc gyermeke van, egyedül politikai okokból koldussá tegyék, ez nem fér össze az én lelkiismeretemmel. Én az elbocsájtás ellen szavazok.» És ennek az egy szavazatnak köszönhettem azt, hogy nem lettem családotól az utcára kidobva. Nem tudom, vajjon életben van-e még Jägermayer ur, és még akkor is ha él, e sorokról aligha tudomást fog nyerni, de én hálataozást véltem leróni, midőn az ő akkori eljárását itt a nyilvánosságunknak átadom.

Igy bántak tehát velünk, tisztelt olvasóim, akkor, mikor ugynevezett sajtószabadság volt, és a kormány részéről a maga érdekében indított sajtóperekben is ugynevezett független bírák ítélték. A harmadik stádiumról, mely az 1867-iki évvel kezdődött, nem szólok, mert azt mindnyájan épen úgy ismerjük, a mint nem ismerjük azt a 4-ik stádiumot, melyet a miniszterelnök urnak a sajtótörvényre vonatkozó intézkedései inaugurálandók lesznek. Én 15 esztendő óta mint a sajtószabadság őszinte és hű barátját ismerem a jelenlegi kormányelnököt, nem tartom képesnek olyasminek indit-

ványozására, a mi a sajtószabadságot illusoriussá tenné. Ha ő a magán becsület megvédésére és a népet megrontó izgatások meggátlására hathatósbab eszközöket javasol, ezeknek az eszközöknek célszerű, vagy nem célszerű voltáról lehet vitatkozni, de a célt csak helyeselni lehet, magának a sajtószabadságnak szempontjából is, mert az az ember, a ki valamikor a sajtó utján magán becsületében ok nélkül meg lett támadva, és azután kellő elégtételt nem talált, vagy pedig felrevezettetvén magát az izgatók által, keményen meglakolt, egész életében a sajtószabadságnak ellensége lesz. Az ily rendszabályokra azonban nem lehet rásütni a reakció bélyegét és általában: én nem tudom — reménylem, hogy soha sem fog történni — de nem tudom, vajjon lesz-e Magyarországon ismét valamikor reactio ezen a téren, hanem arról az egyről igen is meg vagyok győződve: hogy ha valamikor ily értelmű intézkedések fognának törvényerőre emelkedni, Tisza Kálmán aláírása nem lesz rajtuk.

A polgári házasság.

Irta : Dr. Dárday Sándor.

A reformkérdések között a polgári házasság képezi a legkényesebbek egyikét. Alig van kérdés, melynek majd jogosultsága, majd megoldása tekintetében részint oly merev ellentétben álló, részint annyira eltérő véleménycsoportozatok állanak egymással szemben.

Egy részről az állam követeli a kérdés megoldásának jogát állami szempontból; másik részről állnak a különböző vallásfelekezetek, melyek az állam e jogát vallás-erkölcsi szempontból mereven tagadják. Mindkét főcsoportozat körül ismét nagyon szétágazó véleményárnyalatok sorakoznak azon módozatokra nézve, melyek mellett a polgári házasság életbeléptetését eszközölhetőnek vélik.

Mielőtt ezen, mind a főkérdést, mind annak megoldási módozatait illető különböző vélemények ismertetésébe bocsátkoznánk, célszerűnek vélem a polgári házasságnak a különböző államokban megtörtént vagy megkísérlett életbeléptetésére vonatkozó adatokat és mozzanatokat vázlatban összeállítani.

De hogy ezen összeállításból okulhassunk, szükséges tudnunk, hogy a polgári házasság intézményének három faja különböztendő meg:

1. Az o b l i g a t i v vagy is úgynevezett k ö t e l e z ő p o l g á r i házasság, mely szerint minden házasság — tekintet nélkül a válásfelekezeti minőségre — polgári hatóság előtt kötendő; e mellett az illetők lelkiismereti szabadságára hagyatván, hogy a polgári ha-